

Майковська В. О.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Прокопець М. С.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ХРОМАТОНІМІВ

Дана стаття присвячена структурно-семантичним особливостям німецьких фразеологізмів з колоративним компонентом. Ця категорія фразеологізмів є досить чисельною і багатогранною, тому потребує додаткових досліджень. Статус фразеології як окремої науки в сучасній лінгвістиці залишається невизначеним. В той час як зарубіжні науковці розглядають вчення про сталі лексичні одиниці лише як компоненти загальної лексикології, вітчизняні лінгвісти, спираючись на досвід радянської лінгвістичної науки, виокремлюють фразеологію в окрему галузь мовознавства, ґрунтовно розробляють основні її поняття, формують завдання та зміст цієї потужної наукової дисципліни. Такі питання, як типологічна, семантична і стилістична класифікація фразеологічних одиниць, ступінь їх стійкості, системні зв'язки у царині сталих сполучень, їх походження тощо, завжди будуть залишатися на передньому плані мовознавчого пошуку. Фразеологізми відіграють особливу роль у створенні мовної картини світу. Природа значень фразеологічних одиниць тісно пов'язана з фоновими знаннями носія мови, з практичним досвідом особистості, з культурно-історичними традиціями народу, який говорить цією мовою. Фразеологічні одиниці приписують об'єктам ознаки, які асоціюються з картиною світу, передбачають цілу дескриптивну ситуацію (текст), оцінюють її, виражають ставлення до неї. Фразеологічний корпус є шаром лексичного складу мови, в якому зафіксовані відомості про духовну культуру і менталітет нації. В подібних словесних комплексах закодована інформація про історію, уклад життя, традиції, звичаї, характер народу. Колоративи – досить чітко окреслена в мові група прикметників, що позначають кольори. Ця група не замкнена, хоча, швидше за все, і не має явної тенденції до розширення. На її стабільність впливають ряд факторів, серед яких можна виділити як екстралінгвістичні (культурні стереотипи), так і власне мовні, семантичні. У сучасному мовознавстві існує чимала кількість досліджень, присвячених фразеологічним одиницям і пареміям із колоративним компонентом.

Ключові слова: фразеологія, фразеологізм, класифікація, структурно-семантичний аналіз, колоратив, колоронім, хроматонім.

Постановка проблеми. Проведене дослідження спрямовується на виявлення когнітивної сутності хроматонімів у сучасній німецькій мові та їхньої ролі у формуванні концептуальної картини світу. Відомо, що фразеологія, як одна з молодих галузей мовознавства, сьогодні привертає до себе дедалі більшу увагу дослідників. На прикладі розглянутих нами фразеологізмів можна чітко уявити наскільки різноманітними по своїй семантиці й виразності є фразеологізми хроматоніми сучасної німецької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідею про необхідність створення фразеології як самостійного розділу лінгвістики ще у 20-х роках обґрунтував Є. Д. Поливанов. Розвиток фразеологічної теорії пов'язаний також

з такими видатними дослідниками, як В. В. Виноградов, Б. О. Ларін, який дослідив диференціацію семантики усталених словесних сполук; М. М. Шанський, який виділив четвертий тип фразеологізмів – фразеологічні вирази, В. Л. Архангельський, завдяки кому виникла потреба подальшого вдосконалення семантичної класифікації та ін. Адже В. В. Виноградову належить визначення основних понять, обсягу завдань фразеології. Саме він запровадив термін «фразеологічна одиниця» та класифікацію фразеологізмів.

В Україні розквіт фразеології пов'язаний з іменами І. К. Білодіда, Л. А. Булаховського, П. Й. Горещького, Б. О. Ларіна, Л. Г. Скрипника та інших сучасних мовознавців, які виділяли різні ознаки фразеологічних одиниць, а саме: семантичну

цілісність або семантичну нерозкладність; метафоричність; різнооформленість; відтворюваність; наявність не менше двох повнозначних слів та неперекладність іншими мовами. Усі ці міркування свідчать про наміри лінгвістів виробити об'єктивні критерії визначення самого предмета фразеології і переконують ще раз у тому, що фразеологічні одиниці є надзвичайно складними й суперечливими утвореннями у мові.

Щодо досліджень мовознавців німецька фразеологія бере свій початок із спостережень лексикографів, які давно звернули увагу на існування в мові стійких сполук слів. Саме тому ми можемо спостерігати в німецькій мові так багато видатних праць. Серед них декілька збірок німецькою та латинською мовами. Особливо багато словників та різноманітних збірок прислів'їв і приказок, стійких сполук слів, крилатих слів з'являється у XVIII та XIX ст. Серед авторів цих лексикографічних досліджень в першу чергу слід назвати Г. Бюхманна, Й. Ейзелейна, В. Кьорте, Ф. Ліппергайде, К. Зімброка, Ф. Тетцнера. До сучасних видань належать праці Борхарта-Вустманна-Шоппе, К. Крюгера-Лоренца, Е. Агріколи та В. Фрідеріха.

Постановка завдання. Мета статті передбачає дослідження фразеологізмів, до складу яких входить колоративний компонент, зокрема їх структурно-семантичні особливості.

Для реалізації мети висувуються наступні завдання:

1. Вивчити теоретичні засади з питань фразеології.
2. Дослідити функції колоративного компонента в складі фразеологізму.
3. Проаналізувати структурно-семантичні особливості фразеологізмів з колоративним компонентом.
4. Визначити джерела походження даного типу німецьких фразеологізмів.

Виклад основного матеріалу. Здатність розрізняти кольори складає суттєву частину можливостей зорового сприйняття людини. Колір пов'язаний із сприйняттям навколишнього світа. Людина інтенсивно й різноаспектно вивчає цей багатогранний і складний природний феномен. Майже всі галузі науки так чи інакше досліджують кольори. Наприклад, для фізика слово колір – це позначення довжини хвилі світла, або матеріальне вираження електромагнітних коливань певних довжин хвиль та частот. Хімік займається структурою кольорових сполук; інтерес біолога та фізіолога стосується нервового колірного подразнення в очі, передачі та обробки в мозку

відповідних нейросигналів; психологи та мистецтвознавці досліджують психічну сферу відчуття кольорів, художники за допомогою кольорової палітри намагаються передати особисте сприйняття навколишніх реалій, свої враження (події, переживання), модельєри використовують кольори для втілення своїх дизайнерських задумів. Природним є і лінгвістичний інтерес до проблеми позначення кольору: по-перше, екстралінгвістичні позиції кольору, існуючи в природі, відображаються і в мовній системі; по-друге, лексеми на позначення кольору являють собою порівняльно компакту і легко вирізняючу лексичну групу, у якій відбивається об'єктивна різноманітність кольорової гами. Однак колір в різних мовах відображається по-різному, тому не випадково мовні позначення кольорів постійно перебувають у полі зору мовознавців. Б. Берлін і П. Кей, Дж. Лайонз розглядають їх у семантичному аспекті. Діахронічне дослідження проводить Є. А. Решетнікова. Проблемам дослідження кольору як психолінгвістичного феномена присвячують свої праці Т. В. Пастушенко та Р. М. Фрумкіна. А. Вежицька розглядає цю проблему з точки зору культурології, С. В. Іваненко використовує лінгвофілософський підхід у вивченні лексико-семантичних груп слів на позначення кольору. Дослідженнями загальних питань мовної номінації займаються О. С. Кубрякова і В. М. Телія [7, с. 129].

В українській мові до центра лексико-семантичної групи слів на позначення кольору належать: червоний, жовтий, зелений, блакитний, синій, коричневий, чорний, білий, сірий. У німецькій мові виділяється група з 11 слів, що є основними лексемами на позначення кольору: weiß, schwarz, grau, rot, gelb, blau, grün, orange, lila, braun, rosa.

Вивченню колоронімів у складі фразеологізмів німецької мови присвячено низку праць вітчизняних та зарубіжних дослідників. Базові колороніми (schwarz, weiß, rot, blau, braun, grün, grau, gelb) розглядалися дослідниками як компоненти фразеологічних одиниць з позиції етно- та психолінгвістики (А. П. Васелевич, Ю. О. Сорокін, І. Ю. Морковіна, W. Koller), словотворчих потенцій (М. Л. Жирмунська, А. М. Куслик, Д. Г. Сакаян), семантичного, структурного й функціонального аспектів та фразеологічної номінації (Л. А. Ковбасюк, В. І. Крепель), з точки зору символізації та метафоризації (О. П. Пророченко, С. Т. Богатирьова, O. Lauffer, A. Rabbow, C. Wagner), концептуалізації (Л. Р. Гатаулліна, С. Kaufmann) та етимологізації (М. М. Маковський, G. Herne, W. Koch). У дослідженнях учених (М. М. Маковський, F. Dornseiff,

W. Pfeifer, F. Kluge) обґрунтовується позиція, що, крім базових кольороназв, до складу фразеологізмів із національно-культурною семантикою сучасної німецької мови належать такі колоріми, як *golden/goldig, rosa/rosig, silbern*. Дослідники доводять на численних прикладах, що *golden/goldig* є генетично спорідненим з *gelb*; *silbern* є генетично спорідненим з *weiß*; *rosa/rosig* є запозиченням з латинської мови від назви троянди та сприймається як *zartrot, blaurot*.

Національно-культурна семантика колористичних фразеологізмів, дослідженням яких займається О. А. Зубач, найбільш яскраво виявляється в колористичній мовній картині світу в таких сферах:

- 1) політичний: напр. *das braune Netz* – «коричнева павутиння» (про націонал-соціалістів);
- 2) історичний: напр. *rote Internationale* – «Соцінтерн»;
- 3) економічний: напр. *der grüne Bericht* – дослівно «Зелена Доповідь» (звіт про стан сільського господарства);
- 4) релігійний: напр. *das weiße Schiff Jehovas besteigen dürfen* – «отримати найвищу нагороду (відзнаку)»;
- 5) духовний: напр. *j-m goldene Worte mit auf den Weg geben* – «сказати напутні слова»;
- 6) побутовий: напр. *die braune Stunde* – дослівно «коричнева година» (щодо післяобідньої перерви на каву) [4, с. 10].

Т. М. Гайдукова поділяє лексеми на позначення кольору: на основні та неосновні кольороназви. Основні кольороназви охоплюють:

- 1) кольороназви, що позначають ахроматичні кольори: *schwarz, grau, weiß*;
- 2) кольороназви, які називають хроматичні кольори: *rot, grün, gelb, blau, braun*.

Неосновні кольороназви класифікуються на:

- 1) кольороназви іншомовного походження: *rosa, lila, türkis* і т. ін.;
- 2) кольороназви, що є похідними від основних кольороназв: а) кольороназва на *-lich*: *grünlich, schwärzlich*; б) кольороназви зі складовими частинами *blaß-, hell-, dunkel-, tief-*: *dunkelschwarz, hellrot* і т. ін.;
- 3) кольороназви, що є похідними від неосновних кольороназв: *rosig*;
- 4) кольороназви, які складаються з двох або більше кольороназв: *rosarot, schwarzblau* і т. ін. [3, с. 12].

Л. А. Ковбасюк розглядає також семантичне трансформування дериватів з компонентом — кольороназва. Такі одиниці вторинної номінації

поділяються на похідні і складні. До першої групи належать:

1) похідні іменники, утворені від кольороназви шляхом:

а) афіксального словотворення від основних кольороназв, крім *grau*, за допомогою суфікса *-er*: *Grüner*;

б) субстантивації основних кольороназв *blau, braun, gelb, grün, schwarz* і *weiß*, які позначають представників певної професії, раси або об'єкти реального світу: *die Blaue; großes Schwarzes*;

2) похідні дієслова, утворені шляхом суфіксального способу словотворення від основних кольороназв *schwarz, weiß, blau* за допомогою:

а) суфікса *-en*: *blauen; weißen* та б) умлаута: *schwärzen; bläuen*.

Друга група охоплює:

1) складні прикметники: *käseweiß; immergrün*;

2) складні іменники: *Schwarzhemden*;

3) складні дієслова: *sich weißbrennen; schwarzarbeiten*. У дослідженні Л. А. Ковбасюк шляхом семантичного трансформування вільних словосполучень та речень з компонентом — кольороназва виникло три підгрупи одиниць вторинної номінації. До першої належать одиниці вторинної номінації, у яких переосмислюється сам колір. Ці одиниці поділяються на:

1) одиниці вторинної номінації, у яких кольороназва позначає колірну ознаку реальних чи фантастичних об'єктів дійсності: *Ich kann nur auf einem schwarzen (braunen) Klavier spielen; mit dem rosaroten Elefanten reisen*;

2) одиниці вторинної номінації, де кольороназва використовуються для позначення колірної ознаки тіла людини чи його окремих частин: *bis man schwarz wird; grün angelaufen sein*;

3) одиниці вторинної номінації, у яких кольороназви позначають колірну ознаку одягу: *schwarze Polizei; weiße Wolke*.

До другої підгрупи належать одиниці вторинної номінації, яким властиве переосмислення конотативного компонента значення кольороназви: *schwarze Kasse*. Третя підгрупа охоплює одиниці вторинної номінації, де переосмислюється символіка кольору: *weiße Sachen* [7, с. 129-131].

При аналізі лексем на позначення кольору автори спираються на їх системну організацію всередині лексико-семантичної групи. Звичайно вважається, що виділення семантичного поля лексем на позначення кольору не представляє особливих труднощів, бо ця група чітко відокремлюється в мові. Таке дійсно існує в сучасних мовах.

І майже всі дослідження лексики на позначення кольору як системи зорієнтовані на аналіз сучасних мов або на всякий випадок порівняно нещодавніх періодів їх розвитку, коли в мові вже оформилось чітке розуміння кольору як такого.

У лексико-семантичній групі лексем на позначення кольору існують внутрішні парадигматичні відносини, а також подібні синтагматичні, які стали предметом вивчення в дисертаційному дослідженні С. О. Кантеміра. Він розглядає синтагматичні та парадигматичні властивості 9 прикметників *weiß*=білий, *schwarz*=чорний, *rot*=червоний, *blau*=синій, блакитний, *grün*=зелений, *grau*=сірий, *braun*=коричневий, *gelb*=жовтий, а також *rosa*=рожевий. Користуючись різними методами і виділяючи не завжди однакові ознаки для членів "центру" системи лексем на позначення кольору, висновки дослідників часто збігаються [5, с. 6].

Колір – явище складне, має свої національні особливості залежно від історії, культури, традицій того або іншого народу. Так, зелений колір символізує в болгар – урожай, у угорців – надію, у німців – чистоту, ніжність, непорочність, у афганців – родючість і життя. Мотиви номінації кольору в німецькій мові багатообразні і пов'язані з областями навколишнього світу. З точки зору структури фразеологічні одиниці з колірним компонентом представлені двокомпонентними, багатокомпонентними сполученнями і складними іменниками.

З урахуванням попередніх класифікацій були визначені структурні типи ФО, що досліджуються. Серед фразеологізмів колоративів було виокремлено:

а) однокомпонентні: *Braunbär* – бурий ведмідь; *Rotkäppchen* – Червона Шапочка [1, с. 536];

б) двокомпонентні: *eine weiße Weste haben* – бути невинним [1, с. 241]; *ein weißes Blatt Papier* – чистий аркуш паперу [1, с. 583];

в) багатокомпонентні: *mit etwas sieht es schwarz aus* – з чим-небудь справи йдуть кепсько [1, с. 182]; *jemanden schwarz ärgern* – довести будь-кого до несамовитості [1, с. 589].

З точки зору структури ФО із кольоровим компонентом представлені загалом двокомпонентними та багатокомпонентними ФО. Лише деякі фразеологізми колоративи мають у своїй структурі складні іменники. Двокомпонентні одиниці мають 126 фразеологізмів, які складають 48%, багатокомпонентні – 114 ФО, які складають 44% та складні іменники – 20 ФО, які складають 8%.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що сприйняття

кольору – це одне з найважливіших властивостей органу зору людини, що дозволяє краще орієнтуватися в навколишньому світі і пізнавати його закономірності. Колір є яскравим виразником суб'єктивного начала – знаком культури, епохи, напрямку, творчої індивідуальності. Адже саме він відіграє важливу роль в системі суспільної ритуальної символіки, має яскраво виражені комунікативні властивості. У мові, як у дзеркалі відбиваються наші відчуття кольору і сприйняття. Фразеологія є областю мовознавства, де особливо яскраво відображено національно-культурну своєрідність мови.

З точки зору структури ФО із кольоровим компонентом представлені загалом двокомпонентними (*ein blaues Auge*) та багатокомпонентними (*aus schwarz weiß und aus weiß schwarz machen* – називати чорне білим і біле чорним) ФО. Лише деякі фразеологізми колоративи мають у своїй структурі складні іменники (*Blaustrumpf*). Двокомпонентні одиниці мають 126 фразеологізмів, які складають 48%, багатокомпонентні – 114 ФО, які складають 44% та складні іменники – 20 ФО, які складають 8%.

Фразеологізми колороніми з точки зору семантики були проаналізовані наступним чином, завдяки моделі тематичних груп, яку розробила вчений-лінгвіст В. Г. Кульпіна. В результаті аналізу було виявлено, що всі фразеологізми хроматоніми можна розподілити на 9 груп:

1) Ідіоми, які характеризують людину по тим чи іншим ознакам (характер людини, її походження, зовнішній вигляд): *blaues Blut* – голуба кров.

2) Вказівка на професійну, партійну та іншу приналежність або вид діяльності: *blaue Jungen* – матроси.

3) Найменування явища: *der gelbe Neid* – чорна заздрість.

4) Знаково-символічне позначення явища (знак вільного шляху / відсутності перешкод, символ мрії): *blauer Vogel* – синій птах (символ щастя).

5) Власні імена (назви країн, організацій, закладів): *Rote Liste* – Червона Книга.

6) Перифрастичні субститути (антропоніми, топоніми, назви резиденцій, різних відділів територій, часових проміжків, корисних речовин: джерел енергії, дорогоцінних металів, корисних рослин): *schwarze Diamanten* – кам'яне вугілля.

7) Негативні, неприємні або небезпечні явища, події (хвороби): *vor Neid gelb und grün werden* – позеленіти від заздрості.

8) Терміни (медицинні, поліграфічні і т. п.): *die weiße Wand* – екран.

Проаналізувавши фразеологізми хроматоніми, можна стверджувати, що перше місце посідають ФО, які характеризують людину за різними ознаками (риси характеру, професійна приналежність), далі йдуть фразеологізми, які описують негативні явища, події, власні імена та перифрастичні субстити. В меншій мірі представлені ФО терміни. Тому, можна наголосити на тому, що більша частина проаналізованих фразеологізмів колоративів пов'язана саме з людиною, її професією, національністю та станом у суспільстві.

Загальновідомо, що фразеологізми відбивають національну специфіку мови того чи іншого суспільства, його самобутність. А колір є унікальним феноменом у всіх культурах світу. Незважаючи на те, що наш світ перейшов в наступне тисячоліття, а суспільство досить стрімко розвивається, уявлення про кольори як про щось нерозгадане і містичне зберіглося у свідомості майже кожної людини, незалежно від її культури і традицій країни, в якій вона проживає. Символічне значення кольору дійшло до нас у первісному вигляді. Адже символіка кольору – це ще один «ключ» до розуміння тієї чи іншої культури, менталітету інших народів.

Список літератури:

1. Бинович Л. Э., Гришин Н. Н. Немецко-русский фразеологический словарь / под ред. д-ра Малиге-Клаппенбах и К. Агрикола. Изд-во 2-е. 1975. 656 с.
2. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 664 с.
3. Гайдукова Т. М. Цветообозначения человека и частей его тела : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Нижний Новгород, 2008. 23 с.
4. Зубач О.А. Національно-культурна своєрідність семантики фразеологічних одиниць з колористичним компонентом у сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. «Германські мови» / О. А. Зубач. Донецьк, 2007. 23 с.
5. Кантемір С.О. Синтагматичні та парадигматичні властивості прикметників кольору в німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» / С.О. Кантемір. Одеса, 2003. 22 с.
6. Лабінська Б. І. Німецькі фразеологізми з компонентом на позначення фізичного стану людини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 ; Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2004. 8 с.
7. Ніколаєва Н. М. Проблематика вивчення лексико-семантичної групи слів на позначення кольору в сучасній німецькій мові. *Вісник Запорізького національного університету. Сер. Філологічні науки*. 2009. Вип. 1. С. 129–131.
8. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich. Dudenverlag. 1989. 1816 S.

Maikovska V. O., Prokopets M. S. STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF GERMAN PHRASEOLOGISMS CHROMATONYM

This article is devoted to the structural and semantic features of German phraseological units with a colorative component. This category of phraseological units is quite numerous and multifaceted, so it needs additional research. The status of phraseology as a separate science in modern linguistics remains uncertain. While foreign scientists consider the doctrine of stable lexical units only as components of general lexicology, domestic linguists, relying on the experience of Soviet linguistic science, separate phraseology into a separate branch of linguistics, thoroughly develop its main concepts, and formulate the tasks and content of this powerful scientific discipline. Questions such as typological, semantic and stylistic classification of phraseological units, the degree of their stability, systemic connections in the field of permanent combinations, their origin, etc., will always remain at the forefront of linguistic research. Phraseology plays a special role in creating a linguistic picture of the world. The nature of the meanings of phraseological units is closely related to the background knowledge of the speaker, the practical experience of the individual, and the cultural and historical traditions of the people who speak this language. Phraseological units attribute to objects features that are associated with the picture of the world, predict a whole descriptive situation (text), evaluate it, express an attitude towards it. The phraseological corpus is a layer of the lexical composition of the language in which information about the spiritual culture and mentality of the nation is recorded. Information about the history, way of life, traditions, customs, character of the people is encoded in such verbal complexes. Coloratives are a clearly defined group of adjectives denoting colors. This group is not closed, although, most likely, it does not have a clear tendency to expand. Its stability is influenced by a few factors, among which we can single out both extralinguistic (cultural stereotypes) and linguistic, semantic ones.

Key words: phraseology, phraseologism, classification, structural-semantic analysis, colorative, coloronym, chromatonym.